

UO'K: 37.03:37.091

BO'LAJAK MUTAXASSISLARDA HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGIGA OID KASBIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Xoldarov Azizjon Rasulovich, Alimov Shavkat Azimovich

Namangan viloyat Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi

Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi o'qituvchilari

gmail: azizjonxoldarov421@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak mutaxassislarda hayot faoliyati xavfsizligiga oid kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish metodikasini ishlab chiqish bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari o'z aksini topgan. Jumladan, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning amaldagi metodikasi va o'quv-uslubiy ta'minotini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish masalalari atroflicha yoritilgan. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida o'qish jarayonida kasbiy kompetentlikni shakllantirish, rivojlantirish va diagnostika qilish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Hayot faoliyati xavfsizligi, kompetentlik, kasbiy kompetensiya, kasbiy mahorat, rivojlantirish, diagnostika.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCIES IN LIFE SAFETY AMONG FUTURE SPECIALISTS

Abstract. This article presents the results of a study conducted to develop a methodology for forming professional competencies related to life safety among future specialists. In particular, the issues of improving the existing methodology and educational-methodological support for the development of professional competence of future specialists based on modern approaches are comprehensively covered. In addition, the processes of forming, developing, and diagnosing professional competence during the educational process in higher education institutions are analyzed.

Keywords: Life safety, competence, professional competence, professional skills, development, diagnostics.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ОБЛАСТИ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация. В данной статье представлены результаты исследования, проведённого с целью разработки методики формирования профессиональных компетенций в области безопасности жизнедеятельности у будущих специалистов. В частности, всесторонне освещены вопросы совершенствования действующей методики и учебно-методического обеспечения развития профессиональной компетентности будущих специалистов на основе современных подходов. Кроме того,

проанализированы вопросы формирования, развития и диагностики профессиональной компетентности в процессе обучения в высших образовательных учреждениях.

Ключевые слова: *безопасность жизнедеятельности, компетентность, профессиональная компетенция, профессиональное мастерство, развитие, диагностика.*

KIRISH

Respublikamizda ilg'or ta'lim tizimini tadbiq etishga yo'naltirilgan asosiy islohotlar natijasida yosh mutaxassislarni jahon talablariga javob beradigan, raqobatbardosh kadr etib tayyorlashning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari va axborot ta'minoti kengayib bormoqda. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" ustuvor vazifasi belgilangan. Shu nuqtayi nazardan bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning amaldagi metodikasi va o'quv-uslubiy ta'minotini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish hamda o'zlashtirish natijalarini obyektiv baholash mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, shuni ta'kidlash lozimki, taqdim etilgan ilmiy ishlanmalarning ko'p qirrali bo'lishiga qaramay, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda hayot faoliyati xavfsizligi muammolari nuqtayi nazaridan kasbiy tayyorlash muammolari ilmiy tadqiqotlar uchun yetarli darajada o'rganilmagan [1].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

So'nggi yillarda mahalliy olimlardan Sh. Tairovning "Ta'lim tizimida hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashning pedagogik asoslari" nomli ilmiy maqolasida hayot faoliyati xavfsizligi tushunchasi, uning ta'lim jarayonidagi roli va o'quvchilarda xavfsizlik madaniyatini shakllantirish usullari tahlil qilingan. Shuningdek, metodik yondashuvlar - shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy va faol ta'lim metodlari tavsiflangan [2]. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida o'qish jarayonida "kompetensiya" va "kompetentlik" kabi tushunchalarining mazmun-mohiyatini o'rganish va tahlil qilish, kasbiy kompetentlikni shakllantirish,

rivojlantirish va diagnostika qilish masalalari respublikamiz olimlari M.B.Urazova, Sh.S.Sharipov, N.A.Muslimov, O.A.Quysinov va boshqalar, xorijiy mamlakatlarda I.A.Zimnyaya, V.I.Baydenko, N.V.Kuzmina, A.I.Kuleshova, A.K.Markova, N.V.Skachkovalar tomonidan tadqiq etilgan.

O'tkazilgan tahlil natijalari asosida sohaga oid quyidagi muammo va kamchiliklar mavjudligi aniqlandi [3]:

- oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda ularning hayot faoliyati xavfsizligi bo'yicha kasbiy tayyorgarligi yetarli emasligi;

- bo'lajak mutaxassislarining hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashga oid kasbiy mahoratni shakllantirish jarayonining asosli tomonlarini asoslashda oliy ta'lim muassasalarida pedagogik nazariyaga bo'lgan ehtiyojning mavjudligi;

- bo'lajak mutaxassislarining hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashga oid kasbiy mahoratni ta'lim muassasalarida shakllantirish uchun ilmiy va uslubiy vositalarning yetishmasligi.

Aniqlangan holatlar oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarning hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashga oid kasbiy mahoratni shakllantirishni ilmiy-nazariy asoslash va uslubiy qo'llab-quvvatlashning obyektiv ehtiyojidan iborat bo'lgan tadqiqot muammosini aniqladi. Tadqiqot ishi muammosiga oid ilmiy izlanishlar va adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonlari samaradorligini oshirish, kasbiy kompetentligini zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish imkoniyatlari mavjudligi tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilab beradi.

Olimlarning ta'kidlashicha, kompetensiya tushunchasi o'zining mantiqiy mohiyatiga ko'ra ko'p qirrali. Bundan tashqari, kompetensiyalar bir marta va butunlay berilgan yangi shakllar emasligi ta'kidlangan. Ular doimiy rivojlanish va yangilanishda, kengaytirilishi va boshqa kompetensiyalar bilan birlashishi mumkin, o'zini yangi sifatda namoyon qiladi, dialektik rivojlanish spiralini ifodalaydi. Ushbu rivojlanishning shartlari ishlab chiqarish sharoitlarining o'zgarishi, jamiyat ehtiyojlarining yangilanishi, qiymat yo'nalishlarining o'zgarishi bilan ifodalanadi [4]. Oliy o'quv yurtlari ta'lim jarayonini modernizatsiyalash va bitiruvchilariga qo'yiladigan talablarni belgilash muammolarini ko'rib chiqishda bugungi kunda

nafaqat “kompetentlik”, balki “kasbiy kompetensiya” atamasi keng qo'llanilmoqda. Shu bois tadqiqotda kasbiy ta'lim sifati haqida gapirganda, kompetentlik-kompetensiyaning tarkibiy murakkabligi va talqinlarining xilma-xilligini aniqlab, masalaning holatini ta'rif bilan bog'liq holda tahlil qilish mantiqiy bo'ladi. “Kasbiy kompetensiya” tushunchasi, shuningdek, “kompetentlik-kompetensiya” tushunchasi juda noaniq talqin qilinadi. L.A.Zimnyaning fikricha, kasb-hunar ta'limi sohasida faoliyat yuritib, bu ta'rifning turli tomonlarini ajratib ko'rsatishadi. Shu sababli, mutaxassis faoliyati va shaxsiyatining “uch ustuni”ga asoslangan “bilmoq, bajarmoq, bo'lmoq” degan asosni hamma qo'llab-quvvatlasada, yo bilim va tajriba, yoki shaxsiy xususiyatlar yoki kasbiy jihat oldinga chiqadi [5]. “Kasbiy kompetensiya” toifasi deganda mutaxassisning kasbiy faoliyat turlarini amalga oshirish jarayonida samarali qarorlar qabul qilishga tayyorligi va qobiliyati tushuniladi. Umuman olganda, insonga tashqi dunyo bilan o'zaro munosabatda professional faoliyatni samarali loyihalash va amalga oshirishga imkon beradigan birlashtirilgan bilim, ko'nikma va tajriba, shuningdek shaxsiy fazilatlar majmui bilan tavsiflanadi. V.I.Baydenkning ta'kidlashicha, subyektiv “kasbiy kompetensiya” ko'rsatkichlari mutaxassisning haqiqiy va potensial faoliyatining xususiyatlariga asoslanishi mumkin [6].

Yuqorida tahlil qilinganlarni hisobga olgan holda, tadqiqot sharoitida biz kasbiy kompetensiya tushuncha sifatida fundamental bilimlar, ko'nikmalar va javoblarning adekvatligi bilan universitet bitiruvchisini tavsiflovchi ma'lum fazilatlar yig'indisi orqali aniqlanadi deb taxmin qilamiz. Biroq, tadqiqotda biz nafaqat kasbiy kompetensiyani, balki kasbiy tayyorgarlik tizimidan ajratilgan hayot xavfsizligini ta'minlashda kasbiy kompetensiya shaklida uning tarkibiy qismini shakllantirish imkoniyati bilan qiziqdik. Shunga ko'ra, hayot xavfsizligini ta'minlashda professional kompetensiyani rivojlantirish uchun biz uning tarkibiy qismlarini aniqlashimiz kerak edi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oliy texnik ma'lumotli mutaxassis sifatida Professional ta'lim (Texnologik mashinalar va jihozlar) ta'lim yo'nalishi mutaxassislarining hayotiy xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismini aniqlash uchun biz

xavfsizlik, hayot xavfsizligi, qishloq xo'jaligi muhandisi va tahlil tushunchalarining terminologik tahlilini o'tkazdik. Shunday qilib, hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetensiya ijtimoiylashuv bosqichi bo'lib, uning doirasida subyekt mustaqil kasbiy faoliyatga tayyor bo'lib, o'zi va xodimlarining hayoti va sog'lig'ini saqlashni kafolatlaydi.

Shu munosabat bilan hayot xavfsizligini ta'minlashda professional kompetensiya tushunchasini aniqlashtirish haqida gapirish mumkin. Shunday qilib, "Hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetensiya" tushunchasi insonning ajralmas mulki bo'lib, u o'zi va xodimlarining hayoti va sog'lig'ini saqlash uchun mustaqil kasbiy faoliyatga tayyorligi namoyon bo'ladi, turli xil xavf-xatarlar taksonomiyasini bilishga asoslanadi. Bu ekologik xavflarni aniqlash va xavfsiz harakatlarni amalga oshirish usullarini o'zlashtirish, shuningdek, kasbiy jihatdan muhim fazilatlar orqali amalga oshiriladigan o'z faoliyati natijalarini tahliliy va bashoratli baholash qobiliyatida ifodalanadi. Hayot xavfsizligini ta'minlashda professional kompetensiyani rivojlantirish jarayonining yaxlitligini ifodalash uchun uni modelda aks ettirish taklif qilinadi.

"Professional ta'lim (Texnologik mashinalar va jihozlar)" yo'nalishi bo'yicha talabalarning hayotiy xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetensiyani shakllantirish modelini qurish, birinchi navbatda, uning tarkibiy tuzilishi, kasbiy vazifalar ro'yxati va mazmunini hisobga olgan holda amalga oshirilishi mumkin. Shu sababli, ushbu muammolarni hal qilishni ta'minlash uchun hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetensiyani shakllantirishning pedagogik shartlari aniqlandi, ularga rioya qilish oliy ta'limning davlat ta'lim standartida belgilangan talablariga muvofiq amalga oshirilishi zarur.

Tadqiqotda taklif etilgan model Professional ta'lim (Texnologik mashinalar va jihozlar) yo'nalishi bo'yicha kasbiy tayyorgarlik jarayonida hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetensiyani shakllantirish jarayonining asosiy xususiyatlarini aks ettiradi. Ko'rib chiqilayotgan model maqsadli, tashkiliy, mazmunli va diagnostik bloklar ko'rinishidagi umumiy yaxlitligi bilan tavsiflanadi. Shunday qilib, hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetensiya rivojlanadi, bir darajadan ikkinchisiga o'tadi va uning holati har safar motivlar

mazmuni, xavfsizlik bo'yicha bilim va ko'nikmalar, kasbiy jihatdan muhim fazilatlar ko'rinishidagi shaxsiy shakllanishlarning muvofiqligi asosida aniqlanishi mumkin.

Diagnostika bloki tarkibidagi monitoring jarayon sifatida, bir tomondan, Professional ta'lim (Texnologik mashinalar va jihozlar) yo'nalishi talabalarning erishgan yutuqlarini rejalashtirilgan natija bilan (mezon ma'lumotlarini yig'ish va qayta ishlashni tashkil etish orqali) kuzatish va solishtirish, boshqa tomondan, xavfsizlikni ta'minlashda professional kompetensiyani rivojlantirish jarayonini tuzatish tartibini amalga oshirish imkonini beradi. Oxir oqibat, ushbu blok hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonining miqdoriy va sifat jihatlari haqida qisqacha ma'lumot berishga imkon beradi.

XULOSA

Tadqiqot davomida sohaga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar, ilmiy ishlanmalar, dasrliklar, o'quv qo'llanmalari va internet saytlari bilan tanishib, quyidagi xulosaga keldim: Hayot faoliyati xavfsizligiga oid kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalar, xavf-xatarlarni aniqlash va baholash, favqulodda vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish malakalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va real hayotiy vaziyatlarga asoslangan mashg'ulotlardan foydalanish bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarlik darajasini sezilarli darajada oshirishi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Н.И.Анчукова. Психологическое сопровождение профессиональной деятельности: учебное пособие. Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2010. - 124 с.
2. И.А. Зимняя. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека // Высшее образование сегодня. 2005. - № 11. - 14-20 с.
3. В.И.Байденко. Компетенции в профессиональном образовании (Косвоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России, 2004. - № 11. - 5-11 с.
4. Н.А.Муслимов, М.Б.Уразова, Ш.Н. Эшпулатов. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. - Т.: Fan va texnologiya, 2013. - 8-9-б.
5. Ю.Г.Репьев. Интерактивное самообучение Монография. М.: "Логос", 2004. - 248 с.
6. Y.E.Mahmudov, Z.L.Batirov, M.Z.Lutfullayeva. Bo'lajak mutaxassislarni hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashda kompetensiyaviy yondashuvlar/ Zamonaviy ta'lim-tarbiya

jarayonining psixologik-pedagogik masalalari mavzusidagi II xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya maqolalar to'plami. - T., 2023. -849-854-b.